

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Тунел

Христо Петрески

Ја стварно не знам цео случај, али...

Ти га не можеш знати, јер се ниси био ни родио, али ти је сигурно неко причао...

Отац је покушавао неколико пута самоубиство, али би га увек спасавали у последњем тренутку.

Море, да је стварно хтео, он би се и убио!

Ко вам даје за право да цинично говорите о мом родитељу? Сви кажу да је био частан грађанин и утицајна личност у граду, а ви не дозвољавате ни да му кости спокојно иструге...

Он је крив за случај у Инвалидском дому, јер се за време његовог директоровања извршило самоубиство, ни мање, ни више, тачно 15 стараца!

Знам, причали су ми, прво су нашли човека обешеног на куку у сутерену зграде, а затим су се самоубиства ређала, сва на исти начин и на истом месту. Када се број самоубица попео на 15, отац је наредио да се извади фатална кука и самоубиства су престала...

Да, он је дуго седео скрштених руку и ништа није предузимао, док су се сироти старци заредом вешали...

Али, проблем није био у куки, већ у људима. Њима је, једноставно, живот постао неподношљив и решили су да са њим прекину.

А зашто то није урадио и твој отац... него је умро природном смрћу?

Шта сте намеравали да кажете: можда, да је и он требао да заврши на исти начин, па чак и да се обеси о исту куку?

Нико не оптужује тебе, већ њега, а ви обојица оптужујете нашу народну власт...

Мој отац је био инжењер, тачније градитељ тунела, а у слободном времену - пасионирани сакупљач лептирова. Сушио их је, препарирао и у сваки примерак уносио део себе. Знате, неке видове лептирова треба препарирати данима...

Молим те, пиле, немој да се удаљаваш од теме разговора, јер ћеш и ти да летиш у кавез... Био си малецни када си остао да живиш са мајком; отада је прошло двадесет година, а ми још увек ништа не знамо о поруци коју је твој отац оставио пре смрти.

За разлику од мог покојног оца, који је пажљиво вадио лептирове из мреже, пазећи да им не поломи крилица, или, пак, кад би их ухватио два иста лептира - једног би пуштао на слободу... ви уживате да оптужујете и судите људима.

Знам, знам, он је надгледао градњу тунела и ловио лептирове, а старци су висили на огромној железној куки.

Али нико други није наредио да се она кука извади, него мој отац, који је, сав ишаран модрицама, ноћу побегао од куће и упутио се ка првом тунелу, најближем граду. Хтео је да се баца под точкове неког закуталог возила, дуго је размишљао, промрзао и сам, корачајући самом ивицом тунела, ослањајући се десном руком о зид. Тако, клатећи се, дошао је до самог краја бетонске јаме, где га је сачекала зора хладног јануарског јутра. Са светлошћу у очима, пролазиви од једног до другог краја тунела као кроз сав његов живот, мог оца је огрејао "нови" оптимизам. Али, и он није дуго трајао... У вашем извештају стоји да је нервозно пушио цигарете, разгледао фотографије из албума и бацао их на гомили. Више пута је узимао столицу у кухињи и везивао уже за лустер, са белом марамом преко очију, стекао је омчу око врата, хтео да зашпаље, да викне, али бојао се да га комшије не чују и да га не прекину, никако не успевајући да одгурне столицу испод ногу. Заспао је, понављајући мајци: "Ја нисам крив... нисам крив."

Паци дечко, човек никад не зна како ће завршити, нити где, нити када.

Јеси или најзад коначно написао причу?

Не, још увек не, мада имам "добру" идеју. Реч је о градитељу тунела, који се, због сталне удаљености од града, тамо негде у брдима, забавља скупљеним лептирова. Као пасионирани ентомолог, зна скоро све о њима и поседује их у својим збиркама. Али, то није толико битно.

У својим каснијим годинама, негде пред пензију, постаје управник једног старачког дома у граду.

Тамо се, једног дана, усамљена старица обеси о куку, и то исто, у току године, урадиће тачно 15 несрећника, све док управник не нареди да се кука извади из греде. Ово је истинит случај, о коме је и штампа писала. Можда је детаљ бизаран, али, све је могуће, зар не?

После ових немилых догађаја, управник, т.ј. некадашњи градитељ тунела, није себи никако могао да опрости што није реаговао раније, па осим наметнуте одговорности, осећа невероватну грижу савести и упада у неизлечиву депресију.

Због тога, одлази тамо где му је претходно било најбоље. У велики тунел крај града.

Намерава да се баца под први закуталог аутомобил. Али, ходајући тако од једног ка другом крају, кољемљиво и са страхом, кроз мрак стиже до самог излаза, где га је сачекало јутарње светло, али не оно исто какво је гледао претходног дана пре уласка у јаму-агдају. Од уласка до излаза прошао је цео један живот.

Препорођен, поново се враћа у стан. Али, то није све. Прича се завршава оптимистички, а не као што се очекује од оваквог заплета, но оно што се не дешава у животу - то се, ето, дешава у књижевности. Идеја ти је стварно "добра", али прича је бесконечна, па може да се продужи суђењем његовом сину који је детињство провео са мајком. Тачно после двадесет година, када треба да се запосли, има проблема "с обзиром на очеву прошлост". Од истраге дознаје мноштво нових детаља, али никако не успева да скине кривицу са свог невиног родитеља. Свестан да је и сам упао у хорсокак, прихвата какав-такав дијалог, а у потаји, у себи, припрема "слатку освету". Да ли ће и он проћи исто као и његов отац, или ће пак, ако не другима, пресудити себи.

Да ли су стварно кука и тунел кључни елементи, или је то нешто сасвим друго? Како је да је, могао бих да ти украдем идеју, и ако ништа друго, да бар на неком конкурсима добијем откуп. Нисам сигуран да ћу некада, било када, да напишем ову причу. По свему судећи, и она ће остати у нашој, иначе богатој усменој књижевности. Иако би било најбоље да причу напишемо заједнички, као муж и жена, с тим да бих, рецимо, ја писао о куки, а ти о тунелу. У реду, договорили смо се.

Али, шта да се напише друго о куки, осим да је била дуга и ухватила рђу, да је висила на некој греди, и да су старци до ње долазили лако, потпомажући се столицом. Са истегнутим и покиданим вратним мишићима, са пресеконом кожом и препукулим крвним судовима... тако су изгледали сви они када би рано изјутра управник долазио на посао, и хитно позивао специјалну екипу да изврши увиђај...

А ако већ имамо намеру да штампарима усложњимо посао, онда ћемо причу поделити на две једнаке, паралелне (једну поред друге) колоне, у којима ће се дешавати све, а притом "да се не десни ништа".

Свакако, биће оригинално, као експеримент, али и напорно: истовремено, да се у две колоне текста, као на две траке аутопута (тунела) дешава, односно интерпретира, иста а ипак различита радња; доћи ће до мешања свести (не само ауторске) о причи, пре и после испитивања. "Тунел" ће бити обична де-струкција и конструкција о још једном случају из града... ■

ИНТЕРВЈУ: ИЛИЈА БАКИЋ, КЊИЖЕВНИК

Изглобљење из рутине

Егзистирајући на српској сцени помало по страни, јер се онајвише бави (научном) фантастиком, а познато је да то често, неоправдано, одводи као теорији о "нижим" жанровима, о тзв. елитној и рубној књижевности, Илија Бакић остаје веран свом списатељском дару и сензибилитету и исписује романе који ће, са задршком, оставити дубоки траг у временима која долазе. Тако и његов нови роман, "Краут или саће", има за јунака (средњовековног?) алхемичара и песника Јакопуса Краута, али заправо је у питању митско (универзално) време, доба у којем су још лутали јунаци у потрази за непознатим: непознате земље, непознати процеси и недовољно познат смисао живота; доба у којем, како то напомиње Ђорђе Писарев, лајф коучи нису "откривали" суштину бића и космоса тумачећи све нас као идентичне поданике - учеснике инстант живљења, јер је живот у имагинарном времену у којем опстојава истражитељ Краус још увек био потрага, авантура, пут и неизвесност...

● „Краут или саће“, списатељско/читатељско узбуђење, адреналин и/или задовољство?

— Да наставим: "Краут или саће" као низ јарких prizora сусрета немирног интелекта и емотивне јединке са празнинама на карти света у коме живи. "Краут..." као потрага за "Светим граловима" алхемичара: каменом мудрости, бесмртношћу, креирањем новог бића, створењима с обе стране добра/зла, као сусрет са ретким саборцима међу декадентном масом, сусрет са завишћу и патњом, са губавцима којима месо отпада са тела али не одустају, "Краут..." као искушавање сажимања/истезање времена, перцепција, укус. Коначно, "Краут..." као искушавање језика, лавирината и дубинских нивоа значења. Аутор се препустио заводљивости прича које су се стварале и допуњавале сопственом логицом. Аутор се нада да ће и читаоци осетити то узбуђење и радост.

● У роману „Краут или саће“ поигравали сте се и жанром и језиком. И није Вам први пут?

— Виктор Шкловски, руски писац формалиста и теоретичар књижевности, тврдио је да треба писати тако да се чита полако да бисмо могли да се чудимо и застajeмо. "Краут или саће", "Ка крају света, Ксандер" и "Четири реке извиру у рају и ине пловидбе" (издана Агоре) на том су фону и доносе укусе и мирисе непознатих обала и мора, палете сензација и утисака којих као да има више него што књиге имају страница. То јесте одмак од праволинијских прича, јесте изглобљење из рутине језика, против њиховог сиромашења и свођења на флоскуле. Приче су тражиле тај тон, другачије никако нису могле бити исказане. Светови других књига захтевали су брзе, одсечне реченице, трпкост, кртост исказа. И то је изглобљење. Али ако нема тог искорак из колотечине - чему писати и читати? Жанр је ту додатни изазов, дозвола за субверзију, прозор у широке пејзаже других времена и светова, дозвола за спекулације о кључним питањима егзистенција какве (не)знамо или слутимо.

● Књига „Прилози за историју новије српске жанровске књижевне фантастике“ збирка је Ваших приказа појединих књига домаћих аутора. Један од закључака који се из ње може извести јесте тај да аутори са ових простора не посежу а прори за популарним светским образцима.

— Чиница је да су домаћи писци фантастике, посебно научне фантастике, у невероватно кратком року успели да пронађу сопствени глас. Не само што се приче/романи дешавају на овим просторима већ је у њих инкорпориран локални историјско-митолошко-ментални образац што дела оплемењује аутентичном атмосфером. Али, тај уметнички квалитет није пресудан за пробој на белосветска жанровска "тржишта" јер је тамошњи конзумент лењ и размажен, није вољан да проба нешто ново, барем не без велике рекламе за коју треба пуно пара. Толике паре аутор

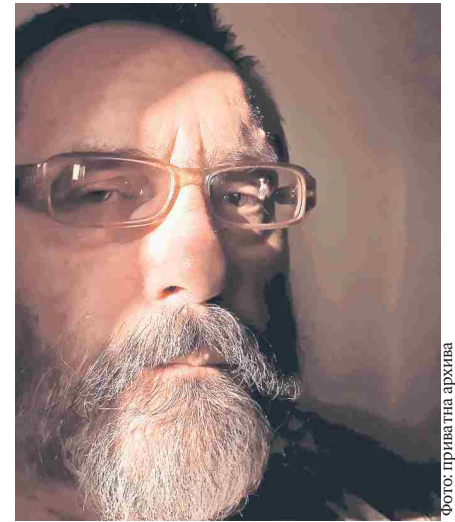

ФОТО: ПРИВАТНА АРХИВА

нема, његов издавач није спреман да ризикује и... Уосталом, ни наша плавнотокоска литературе није направила превелике светске пробоје иако држава декларативно потпомаже њену промоцију. Што каже наша стара "колко пара — толко музике".

● Ваша „Историја без И“ се, с друге стране, може се читати готово као мала савремена енциклопедија или приручник за модерну књижевну фантастику. У ком се она правцу данас креће?

— "Историји без И" су претходила "Три ока у глави" а пре њих је било "101 лице фантастике". Ове књиге профилисале су, фрагментарно али темељно, књижевне фантастике, њихову историју, иконографију, поцанрове, тенденције... Књижевна фантастика је била и остала субверзија рационално-каузалном концепту света и реалности. Ипак, у Западном неолибералном систему вредности од фантастике се тражи профитабилност па се потенцира инстант ментална жвака (чији укус се брзо изгуби а конзумент тражи нову) и ту нема места за сериозније садржаје. Наравно, и раније је било палп-петпарачке паралитературе али је њена продукција сада енормно повећана. А за штанцање проверених образаца са мало или нимало измена вештачка интелигенција је идеална — има велика знања и моћ комбиновања. Свеже, узбудљиве и интригантне (људском руком писане) фантастике свакако ће бити, али ће бити скрајнута међу посвећене пице и читаоце.

● Један од предмета Вашег интересовања је — стрип. Из перспективе просечног поклоника девете уметности, чини се да наше стрип-ауторе много више цене у свету него на домаћем терену?

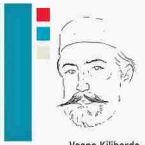
— Стрип је још један пример овдашње врхунске (не)способности: уздизао се и падао више пута, партија га забрањивала и палила на ломачама, санкције отерале са трафика... И све време, деца су га волела а домаћи аутори је ваљано стварали. На домаћем терену стрип се — поново! — опоравља; истина, нема више пуно стрипова на трафикама али има много албума, неколико издавача је специјализовано за стрип. Стасали су и нове цртачке снаге које раде за стране издаваче и стичу светски углед. Ипак, клинци више не читају стрипове испод клупе него "дрндају" мобилне телефоне, играју игрице... Стрип је за њих "преспор". Главни конзументи стрипа сада су они са седим косама (или без косе). Но, тако је и у европској метрополи стрипа Француској, кажу они који тамо раде; они "мрачнији" говоре да је стрип у регресији, продаја и тиражи опадају! Можда је то тачно али стрип има своју "differentia specifica" коју ни један други медијум не може да "покрије" и то је залог за његов опстанак мада, вероватно, не више као популарна уметност каква је била, па ће и наша култура читања стрипова морати да се промени.

Мирослав Стајић

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Његош и италијанска култура
Весна Килибарда
(Академска књига)

Весна Килибарда, редовна професорка италијанске књижевности на Универзитету Црне Горе и ванредна чланица ЦАНУ, у овој књизи обједињује италијанске теме које се доводе у везу с Петром II Петровићем Његошем. При томе она у фокус ставља његове додире с италијанском културом, ситуирајући црногорског владу и песника у мање проучавани јадрански и медитерански контекст, на који је, како ауторка указује, он био највише, непосредно и непрекидно упућен и у личном животу и у владарском деловању. У књизи се дакле говори о Његошевом познавању италијанске културе, о његовим саставима италијанске инспирације, као и о различитим видовима рецепције његовог лика и дела у литератури на италијанском језику. Посебно поглавље су његови односи с Николом Томазео, италијанским књижевником који је о Његошу, као један од ретких његових савременика, и негативно писао.

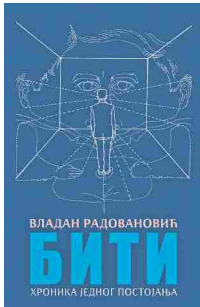

Vesna Kilibarda
ЊЕГОШ
ИТАЛИЈАНСКА
КУЛТУРА

Бито

Владан Радовановић
(Банатски културни центар)

Овај аутофикцијски роман писан у паралелним ступцима текста који дочаравају различите доживљаје истих догађаја, једини је од Радовановићевих великих романеских пројеката који до сада није био објављен. Будући да је књига писана на неконвенционалан начин, она се неконвенционално и чита – паралелистички и нелинеарно. „Бито: Хроника једног постојања” припада Радовановићевим такозваним *животним пројектима*: делима која, према Радовановићевој замисли, никада нису била *заокружена* или *завршена*, већ су се писала докле год је и сам аутор био жив. Радовановићеви животни пројекти су најчистије оличење стварачке фасцинације променама и преображајима: без правог завршетка, посвећени процесима и токовима, неоптерећени завршним циљем или ауторским обликованом поентом”, указује у свом слову о роману Милош Јоџић.

ВЛАДАН РАДОВАНОВИЋ
БИТО
ХРОНИКА ЈЕДНОГ ПОСТОЈАЊА

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

Попут капљице росе

Ћиби је, дакле, последњи дан у свом животу провела потпуно другачије него иначе, казује приповедач у култном роману јапанске књижевности „Тошћа” (Такаши Хираиде): Волео бих да знам све о том дану, пролазном попут капљице росе, али њега је тама минулог времена већ прогутала...

Да ли је ово била само још једна минорна, безначајна епизода у милијардама других давно већ одиграних у времену које (више) не тече без краја? Поготово што је именована Ћиби фиктивни лик, па макар и имала узор/модел у тзв. реалном животу који јој је био окончан, у серији којој је истекла последња епизода последње сезоне, бинцоване и заувек суштине исцрпљене, попут имажинарних рудника дијаманата у Јужној Африци које су куповали залуђени докони и богати Европљани и не сањајући да ће тапија бити све што се да видети од свега тога блага, јер катарза је већ прошла и душе су биле ослобођене афективних стања, односно, ослобођене живота.

Баш као у некад постојећем (реалном) животу какав не би могао да замисли (чај) ни велики Шекспир који је баш као и сваки други велики мајстор пера био довољно способан да каталогом прича нападне и самог Бога, морао је да се преда оставши без даха, ишчежњавши попут споменуте капљице росе, што би можда неком већ казивао у перо мајстор Борхес и сам пре тога неставши у даљини ништавила. „Двадесет година је провео у контролисаној халуцинацији али једног јутра обузеше га мучнина и ужас што је било толико краљева који су умрели од мача и толико заљубљених који се приближавају и удаљују и услагашено пате у агонији.” (Тог истог дана донео је одлуку да прода своје позориште.)

Да ли уопште мења нешто чињеница да је Ћиби била мачка? (А ти, како си ти провео свој последњи дан?)

Ђорђе Писарева

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ
То су те кибле (3)

Борис Лазич

Ту је живео веома добар човек, каже ми мати, ту сам, у дворишту те куће, научила да бројим.

Сад збрајам и ја:

Градња кућа мења се, драстично и по први пута, у току шездесетих и седамдесетих година двадесетог века:

на ред долазе брутализам, употреба армираног бетона и цигала, упрошћена декоративност која своди се на једну, песковиту, траку тераца плочица, чија боја одудара од фасадне. Предност се даје прекој кући, макар била и мање запремине: тај тип градње прераста у статусни симбол. Тад први пут, откако су та насеља ушорена, долази до нарушавања постигнутог архитектонског склада. Јер сваки гради како уме и зна, следећи своје замисли и потребе, али и своје, често нејасне и неправилне предодце о томе шта јест градски интеријер и како треба да изгледа. Сепак тог времена пленеру предпоставља мношину унутрашњих просторија.

Био сам дечак кад су полагали тротоар. С оне стране улице постоји плочник, сачињен од цигала. Туда се лакше хода и за кишних дана не умаже обућа. Сад мајстори, с ове стране, закивају даске и сипају бетон. На исти начин су бетонирале улице, па и Гробњанска, кроз коју ходам. Бетонирало се пре педесет година: сад је то све напукло, начето, а местимично и разваљено. Мало

фали па да непажљив шетач запне о неку избочину и љосне свом дужином о бетон. Маховине, влаге увек има више око цигала, с оне стране улице.

По распаду Југославије, сељак удара трећу воду, кров на шоп. Тако су, не

повратно, уништене многе кибле. Тако се, кажу, кућа лакше одржава. Многе старе, дивне, високе куће, заједно с кућерцима, тиме неповратно разорене. Тако се и најлепша, Милетићева, улица, претворила у рутло полураспалих, зараслих, страћара.

Једно је сигурно: изгубила се градитељска вештина, творачком умеће. Мало је мајстора који граде од старог материјала, а још мањ оних који обликују жбуку, знају да се носе са украсним елементима, гипсаним фигурама. На старом путу за Нови Сад тек сам у Будисави наишао на нову, новцијату, дужну кућу, која својим положајем, архитектоником и пластиком подсећа на некадашње. Власник је, поштујући старе обичаје, написао, изнад прозора, своје име и презиме, као и годину градње.

Посматрам, кроз окно што даје у небо, парче зида где некад високо је дуварик. Кућа је истоветна нашој: са обе стране Велике собе, тик уз прозоре, налазе се кревети (замисаљам да још се налазе). Између кревета и зидова положени су дуварници, пространа гоблени (сеоски мотив, буколика), док

су на поду теписи. Мадраци су од пуњене сламе, јоргани и јастуци перјани. Увек мирише на свеже опрану постељину (кад ли жене све то постижу?).

У овој, запуштеној, перје развезано између натрулих предмета опште намене вероватно је нанео ветар. Мене је нанео дан као створен за шетњу, жудња за обиласком пар тих преосталих кућа, перистила и кибала које се, ту и тамо, као каква голубија старих кућа од набоја.

Грејао сам се, и ја, уз овакву пећ, као клинац. Најлепше је било за кишовитих, зимских дана. Тога је било само на селу. Свуд мокро и ладно и каљаво, а ту, у великој соби, ту си на топлој и сувом. Имао је деда и шамлицу, око пећи, а преко ње поњаву, шарену. Па ућеш и седнеш, по вољи, на шамлицу, грејеш леђа о врели зид пећи, или се, још боље, углавиш у запећак - тајна места, права ствар! - ако се не попнеш на шипу па легнеш све у шеснаест! Где ту све не можеш да задремаш! Пожило се, споља, у кујници - уносила кукурузовине, сува ко најсувља грана, читави снопови. На шта све не замирише! А лети бисмо се играли Индијалаца - никад не бејаш каубој - тако што бисмо се увлачили у окомито послане снопове кукурузовине, личили су на преријски типич. Споља би се зачуо дедин „Муко ти моја!”, знак да је очекивао неку штету, али пет пара не бисмо дали на то. Напољу бије јара, а унутар, браћала мој, дебела ладовина! ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Нежност и безазленство

„Брза пошта”, Слободан Јовић (СКЗ и Народна библиотека „Стеван Раичковић” Кучево, 2024)

Пише: Сања Перић

Достојевски је записао: „Сви идеали света овог света не вреде сузе једног детета”, а ова мисао и даље налази свој израз у савременој српској поезији. Награђен признањем „Меша Селимовић” за књигу године, Слободан Јовић је песничком збирком *Брза пошта* искупио сузу која се, често приметно, скупља у уљу ока детета, старице, просјак или гоњеног вука. Ослобођена потребе да изнедри нови песнички или животни идеал, Јовићева поезија усмерена је на мало, једноставно и свакодневно, због чега се, како је већ примећено, приближава неоверистичкој поезији. То није необично или јединствено у новијем српском песништву, али је изведено знатно другачије: док многи у својој поезији изједначају свакодневно са баналним, неретко уносећи вулгарност или неукусно оспољено унутрашње ја, Јовић остаје благ, смирен и изнимно осетљив на сва кротка и невина створења у својој близини. Кључна реч је близина – песник не замисаља далеке светове, нити их у својој поезији ствара, већ с дубоком пажњом и разумевањем гледа на свет који познаје и бића која су му блиска. Концепт ближњег је христово, често преузимајући управо Христов лик. Бог поетике, међутим, према речима Александра Јеркова, немилосрдно је искључив: „можеш имати колико год хоћеш богова осим мене, али се у стиховима можеш молити само мени”. Јовићева молитва у стиху зато није у домену религиозног или метафизичког. Она је савим људска, обична, искрена и чиста, чиме и најмањи гест љубави постаје милост за душу, а поетска слика испуљење пред грешним лицем света.

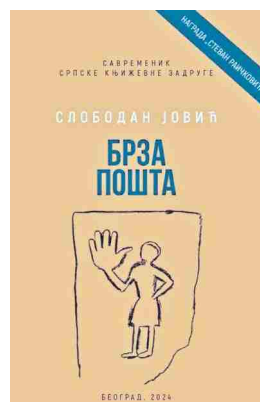
У *Брзој пошти* греху „савременог човјека” приступа се без цинизма и горчине, али се одсечним потезима скида скрама с његовог огледала: „То је онај / у фитнес центру / што журно корача / на покретној траци / али се не помјера с мјеста / и не стиже нигде”. Много је више љубави за човека у поезији Слободана Јовића, с да

ром да се препозна његова „њежност и безазленство”, чиме се, у својим скривеним, а најбољим тренуцима, приближава јагњету, луди или свецу. Називи циклуса „Ломљиво”, „Хитно” и „Лична достава” прате тематску линију збирке, при чему је оно најделикатније немогуће упаковати и изаслати по налозима хитности. Као и у песми по којој је збирка добила назив, смрт је увек бржа од земаљских налога. Зато лирски субјекат застаје и посматра свет око себе, настојећи да бар на тренутак успори њен неминован долазак. Успоравање је налик на уземљење, па песник у трагове животног, деце и старог пара с штапом, тихо и неприметно утискује и своје стопе. Он је сведок, посматрач, не и учесник, због чега песме попримају облик забелешке, те каткад, као у песми „Комади угља”, остају рудиментарне и неравних ивица: „Пјесме су ту, / потребно их је само / као коцкасте комаде угља / из земље, / откопати из језика”.

Јовић не бруши свој стих, дајући и аутопоетички коментар да: „Пјесма није мјесто / гдје се његује љепота”. Ако је она као ветар што суши пешкире „да би прљавштина свијета / изнова и изнова могла / бити уклоњена”, онда је нешто од лаког замаха ветра, али и крутости пешкира, и у поезији Слободана Јовића.

Засебно истраживање ваљало би посветити исцртавању Христовог лика у свих осам Јовићевих поетских збирки, а посебно у последње две, *Брза пошта* и *У кострети*, која је такође доживела значајну рецепцију. Награђена новим признањем „Стеван Раичковић”, и она прати начин на који у свету, за Нечастивим, „на магарету / трчкара Господ Бог”. Уколико је у најновијој књизи „Христос Циганин / попуљван, одбачен и исмијан”, онда се и у сваком читаоцу налази нешто од Црног Владимира који, са својом болешћу и сетом, тражи начин да оздрави у песми. Попут њега, у песми која отвара збирку, лирски субјект је косач: „Повриједио сам жабу, / косећи, нехотице; // не знам да ли је / рана била кобна?”. Све присутнији у савременом српском песништву, Слободан Јовић је један од ретких који уме да *зацијели рану у језику*, и буде достојан глас онима које не видимо и не чујемо, у нашем бесциљном кретању или *корачању у месту*. ■

ГОЛИ И ОБУЧЕНИ: ПИСЦИ И МОДА

Црвена Анина торбица

Пише: **Љубица Арсић**

Важна црвена торбица се у Толстојевом роману *Ана Каренина* појављује први пут када се Ана, после посете која треба да смири напетост због братовљеве прељубе, спрема за повратак мужу и сину у Петроград. Док се пакује, Ана је плачљива и напета, брижно нагиње зажарено лице ка мајушној торбици сличне боји њених образа. Поцрвенела је до ушију, чак до црне косе која јој се коврца по врату. Таласи је плушкају и носе, час у осећање узнемирености, час на страну обасјану новим њој непознатим осећањем страсне заљубљености, јер је претходне вечери на балу играла велику мазурку са грофом Вронским.

Њена црвена торбица негде чека. Она тиња као жеравица коју Ана носи у себи и којом делује на околину.

Пре женске торбице, која се у Европи појављује при крају осамнаестог века, жене су носиле марамице, лепезу, парфем, визит-карте и друге неопходне стварчице у кесама-цеповима закаченим за појас, испод широких сукња. Жена не иде никуд сама тако да јој торбица и не треба, јер њен пратилац носи све што је потребно. Марамицу или по неко писамце може зими да загура у свој муф све док се неки мушкарац не досети да за њу смисли торбицу. Проналазач овог неопходног дела женске гардеробе побринуо се да је достојно осмисли како би је њена власница доживела као користан предмет али и неопходан модни детаљ, који треба да се у тону и материјалу повеже са хаљином и ципелама. Женска торбица је центар мистерије, слична рупи без дна да се у њу, осим тајне да цар Тројан има козје уши, похрани гомила ситница и скровитих порука. Она је микросвет интима у који власница никог не пушта без нарочите дозволе. У њој обитава универзум искључиво женских андрамоља повезаних са газдарицом која по њима пребира с усредсређеношћу трагача злата, сигурног да ће открити оно што тражи.

У Русији деветнаестог века, по европској моди, израђиване су најчешће од плиша или броката украшеног богатим везом, бисерима и драгим камењем. Претпоставимо да је Анина имала уобичајени билг, старински патент на шкљоцање којим су се отварале и затварале некадашње торбице, да је висила о танком ланчићу који се омотава око зглавка руке. Њена торбица је љупко набрана, отмене величине и типичног трапезоидног облика који дозвољава да се спакују ноћне капице и батистане марамице, што их је Ана понела у дом своје снаје Доли. Њихов разговор пред Анин повратак кући подсећа на насумично пипање и претраживање по стварима у торбици из које ће се, ма-

ло помало, помолити тражени предмет. Ана разговара са снајом и открива да Кити није дошла на ручак јер је, после бала, љубоморна на Ану због Вронског. За Доли, он је млад човек по моди, али, руку на срце, за њену сестру Кити није нека нарочита прилика. Ма колико Кити патила, не треба јој такав мушкарац који може да се заљуби у Ану само за један дан. Најзад, ево тражених кључева! „Ах, боже мој, то би било тако лудо!“ Ана се снажно заруменела од задовољства због изговорене Долине мисли коју је желела да чује.

Торбица се одједном увећала. У возу, при повратку мужу, Ана је из ње извадила мало узглавље, које је ставила на крило. Затим је опет шкљоцнула билгом, узела енглески роман и нож за резање неисечених страница у књизи, која јој се није читала. Као да је у питању нешто ужарено што не може да држи, торбицу предаје служавки која мирно поред ње дрема. Поцепана рукавица на служавкиним великим рукама, којима овлаш придржава торбицу, наговештава Анине расеклине и расцепе.

Торбица постаје торба онда кад Ана и Вронски сањају веома сличан сан. Док Вронски сања јадника у прњама и каљаве браде (сећање на погубију чувара пруге, коју су обоје видели), Ана описује ружног сељака сличног гному, који се у углу њене собе надвио над нечим, у даљем изоштреном делу сна сељак се нагнуо над торбом претурајући по њој. Она с ужасом препричава Вронском сан, сећајући се како сељак претурало око нечег од гвожђа и нешто мрмља на француском, котрљајући оно р у речима које упућују на гвожђе, на нешто згњечено и притиснуто. Призор у сну, кад ружни човечуљак претурало по гвожђу у торби, јесте слика њене гвожђем изубијане и пригњечене душе. Стрст ју је намучила, а идеја смрти, од почетка присутна на њеном дну, крила се у немоћи да осети слободу избора и љубави, водећи је онако како је предочено у сну. Слично сељаку из сна, наћи ће и она, копајући по сопственој торби, метални предмет огромних размера, воз којим ће уништити свој живот.

Ана је стигла на станицу у Обираловки и из поруке коју јој је пре- дона слуга сазнаје да Вронски, иако га је преклињала, неће доћи. Док она изгубљено хода пероном, две собарице гласно ћаскају о њеној тоалети запажајући да је чипка на хаљини „права“. Површност разговора о чипки делује страшно пред оним што ће се затим догодити. Воз пристиже, Ана гледа у сенку надоласећег вагона, одлучује да се баца под њега, али петљање око црвене торбице, коју је хтела да скине са руке, зауставило ју је па је тај вагон протутњао.

Торбица ће се смањити испод праве мере после четири и по године Анине љубави са Вронским, кад она одлучи да се баца под воз, покушавајући да са ручног зглоба свуче ланчић торбице, која се мота око руке и која ју је само за трен задржала у животу. ■

НАГРАДА „ДУШАН ВАСИЉЕВ“

Тајна прапознавања: како отменост душе пренети на енергију тела

Ненад Шапоња

Може ли вода да тече, и овамо и тамо?

Може ли она побећи од себе и стићи до себе, у исто време?

Може ли се тело видети тада и као покрет душе?

Може ли се и оно окупати у срећној води?

Могу ли душе да бирају у које ће превозно средство ући, у које пропадљиво тело, у које биће љубави вечне?

из књиге „Срећна вода“

СЛОВО О ОТУ ТОЛНАИЈУ (1940 - 2025), МОСТУ ИЗМЕЂУ ДВЕЈУ КУЛТУРА

Језик као последња одбрана од суза

Пише: **Гордана Нонин**

Шта је поезија? – питао се Ото Толнаи на промоцији књиге „Студије о карфиолу“ којом је својевремено Завод за културу Војводине започео едисију „Црвени Чот“ и то управо избором његове поезије који је, као и превод, урадио Арпад Вишко. Била је то једна од оних јединствених промоција које се памте. Ото је препричавао анегдоте, причао причиче и сећања како су поједине песме настајале, а онда их је читао, дубоко прикованог погледа за странице књиге.

Када се питао о смислу поезије, рекао је да никада не треба сумњати у њену моћ, на њено остављање трагова у сећању и души... Бар он више не сумња у то од кад је једног дана на плажи читао преписку Миљенка Јерговића и Семездина Мехмединовића и кад му је бу- квално испала књига из руку јер Семездин пише у књизи „Transatlantic mail“ у једном писму свом пријатељу да је права поезија она које се сећамо, узимајући за пример Отову песму о лончићима. „Нисам могао да верујем у оно што сам прочитао, од узбуђења ми је испала књига из руку. Да неко у Америци, после толико година, пише о мојој краткој песми када смо као дечаки трчали под ли- пе за време киша да би пили чај из малих лимених лончића“, рекао је Толнаи.

Затим је пожелело да прочита песму „Жичана четка“ и рекао да та реч другачије звучи на мађарском језику. Готово су сви у сали, иако је наравно било и оних који тај језик не знају, здушно рекли – „Читајте нам на мађарском, Ото“. Следио је одговор – „Не могу, распла- каћу се, овако док читам, ипак морам да мислим на то како читам, а не на стихове“. И док је тако језик био једина одбрана од суза, шу- штали су таласи Јадранског мора; у част Толнаија, млади мађарски песници босонोगу су шетали дубровачким Страдуном; осетио се ми- рис далматинског ловора; тражиле лобање по фиокама музеја; грани- це нису постојале, географија је за трен опет била мала, Југославија као на длану. Јер Ото јесте песник мора, јесте човек сун-

ца како је то објаснио у књизи „Песник од свињске масти“, у којој је оставио и сведочанство како је један орман „пресудио“ да се угаси Удружење књижевника Југославије (1990), чији је он био последњи председник.

Ото Толнаи је био медиум групе војвођанских мађарских писаца, у доба када је био главни уредник књижевног додатка „Symposium“, часописа „Uj Symposium“, а деvedесетих је уређивао и „Ex Symposium“. Шта му је значило уредничковање, што је сматрао својим великим послом и због којег је често био на саслушањима, сјајно је описао у роману-интервјуу „Песник од свињске масти“ који је 2005. године проглашен за књигу године у Мађарској и који је на српском објавила две године касније Градска народна библиотека Зрењанин.

„Код мене жанрови нису никад строго разграничени, све се прет- тала једно у друго. Када смо радили тај велики интервју који је ре- зултат књигом „Песник од свињске масти“, осећао сам се као да певам арије. Као у песмама, полако сам одмотавао мотиве. Иронија је у томе што је управо та књига, тај роман-интервју, моја најобим- нија књига.“

Ото Толнаи је најплоднији и најсвестранији стваралац у књижев- ности војвођанских Мађара. За члана Мађарске академије књижев- ности и уметности изабран је 1998. године. Највеће мађарско државно признање, Кошутову награду, добио је 2007. године. Добит- ник је и домаћих награда од којих награду „Тодор Манојловић“ вео- ма воли јер је великог војвођанског песника и лично упознао у парку своје родне Кањиже.

Децембра 2020. године добио је и Европску награду за поезију „Пе- тру Крду“ од Књижевне општине Вршац. „Ото Толнаи изградио је опус готово без преседана у средњоевропској култури, једном стра- ном обликован на мађарском, а другом на српском језику. Као сво- јевремено Петру Крду, који је писао и на румунском и на српском језику, Толнаи је својим стиховима створио и поетски амалгам и мост између двеју култура чији је заслужни протагониста дуже од пет деценија. Толнаи иде у ред оних песника који поезију виде у све- му, полазећи од импулса и подстицаја различитог порекла. Толнаи

је осведочио неопходност човекове потребе за прекорачењем зада- тих му граница сваке врсте, за непрестаном потрагом за суштина- ма, разлозима и смислом његове појаве у негостољубивом а ипак предивном свету, и непоколебљивост у веру и слободу не само пе- сничко изражавања. Али, песничког на првом месту, навео је жи- ри у образложењу ове престижне песничке награде коју је установио Петру Крду, песник и уредник Књижевне општине Вр- шац.

Поред стваралаштва, Толнаи је радио и као уредник литерарних емисија и ликовни критичар у редакцији програма Радио Новог Са- да на мађарском језику. Још од првих песама, као што је „Дорин“, на- писана 1963. године, са стиховима о Браку, провејавала је у његовој литератури љубав ка сликарству. Издавачка кућа „Форум“ је обја- вила монографско издање његових есеја о сликарима „Држави са- мурај“, а у часопису за савремену културу Војводине „Нова мисао“ остаје његов интервју у којем је, између осталог, рекао: „Негде сам написао да се на слици може додирнути азуар. Гете је говорио да је азуар оно недостижно, оно што вам измиче, оно што увек иде даље, али да га на слици можете досегнути, додирнути. Пронашао сам сликарство, било је то сликарство Јадранског мора, од Видовића, Милу- новића, Челебоновића, све до Муртића. Подробно сам се бавио тим сликарима које јако волим. У томе сам нашао нешто специфично, нарочито када то проучавамо из перспективе мађарске литературе. Море и крас. Моја географија“.

Песник-цокет у Костолањијевом смислу, дакле онај који се свега одриче да би све могло бити његово, који у животу спроводи хиги- јену патње и митологију бола, Ото Толнаи је оставио иза себе толи- ко поезије и прозе из којих извиру сви они утицаји који су се вековима таложили на војвођанском панонском мору и који су до- носили и ветрове са оног његовог, Јадранског мора, све до његове „куле од песка“ на Палићу.

Свака култура која је имала песника као што је то био Ото Тол- наи је велика. Дуго ће по свету трајати сећање на његове стихове, многи ће се пипати по целовима тражећи лимене лончиће. А ми- рис ловора ће их подсећати на његову песму „Како“. ■

УЗ ИЗЛОЖБУ РАДОВА ИЛИЈЕ БОСИЉА У ГАЛЕРИЈИ САНУ

Искрено уметничко трајање

Пише: Тијана Палковљевић Бугарски

У историји српске ликовне уметности 20. века мало је уметника чији је опус изазвао толико различитих тумачења, вредновања и афера као што је то стваралаштво Илије Башичевића Босиља, сликара из Шида. Самоук, аутентичан у избору тема и техника ликовног изражавања, а истовремено формиран и активан у специфичном окружењу интелектуалних и уметничких кругова бивше Југославије почетком друге половине 20. века, Босиљ представља јединствену појаву на нашој културној сцени.

Концепт изложба *Илија Босиљ. Тријумф уметности* води нас кроз целокупно стваралаштво Илије Босиља али и указује на различите догађаје и битна тумачења која су га пратила за живота, па све до данашњих дана. Истовремено га сагледава у контексту актуелних трендова у представљању сличних опуса у савременој теорији уметности и актуелним галеријским праксама. А управо у томе је највећа вредност и иновативност концепта који је пред нама. Уз архивска документа, исказе, текстове из дневне штампе али и стручних публикација, ауторска концепција пружа целовит увид у овај јединствен опус и мапира бројна питања која могу довести до другачије перцепције дела Илије

трага. Постојање музејске установе која носи његово име у родном Шида, присутност дела у бројним националним и светским музејима и приватним колекцијама само потврђују да је стваралаштво Илије Башичевића Босиља препознато и вредновано како у институционалним оквирима тако и међу љубитељима уметности. Ипак, оно и данас у 21. веку привлачи пажњу и нуди бројне нове могућности читања на која указује ауторска.

На самој изложби приказани су искази академика Војислава Ј. Ђурића, Дејана Медаковића, Бошка Петровића Јеше Денегија. Одабрани текстови пружају шири контекст за сагледавање сликарског опуса Илије Башичевића Босиља и указују на континуирано интересовање за његово стваралаштво. Изложба „Илија Босиљ: тријумф уметности“ доноси пред јавност једног новог Илију. Кроз одабир радова из јавних и приватних колекција и нарочито дела која се премијерно излажу публици. Истовремено, доноси широку слику свега што је о Босиљу писано у националним и европским оквирима али и указује на паралеле са уметницима са којима никада до сада није посматран у заједничком контексту.

Конечно, актуелност у савременом тренутку истакнута је путем утицаја на савремену уметничку сцену који ауторка истиче у серији радова уметника Раше Тодосијевића насталих управо инспирисаним делима Илије Босиља. Улога музеја и галерија је да уметнике и њихове опусе посматрају и представљају у контексту времена у коме су настала али и да их тумаче у актуелним околностима осветљеним тренутним приликама. Да ли би настало његово интелектуално деловање за уметнички израз да није био принуђен да напусти свој дом и са синовима проведе неколико година у Бечу, престоници централноевропске уметности. Да ли би, да му због промене режима није одузета земља, срп и мотику замени четкицом и бојом?

Стварајући свој сопствени свет и вредности Босиљ нам је потврдио да је историја један бескрајни круг који се стално понавља а да само од нас зависи како ћемо те ситуације превазићи и свакако, какав ћемо траг о себи и времену у коме живимо оставити кроз своје стваралаштво. Илија Башичевић Босиљ и његово дело упућују нас да треба да бирамо искрени и исправни пут стваралаштва и креативности јер уметност има моћ да нас сачува, излечи и усмери ка бољим временима. А управо у томе је тријумф уметности! ■

Изложба радова Илије Босиља била отворена до 8. јуна

Башичевића Босиља. Ауторка изложбе, др Ивана Башичевић Антић, његово стваралаштво познаје двојачко и дубински – из блиског породичног угла и стручно. Односно, познаје га кроз сачувана породична сећања и оралну историју, али и многобројна дела, архивска документа и текстове писане у распону од више од пола века.

Где је место стваралаштва самоуких сликара 20. века? Да ли се они сагледавају као део корпуса наивног сликарства или се заправо ради о једном од мноштва модернизма који су обележили светску уметност 20. века. Овако постављена изложба даје смернице за другачије вредновање и тумачење дела Илије Башичевића Босиља и истовремено указује на атрактивност стваралаштва уметника за чиијим местом се у историји српске али и светске уметности још увек

ПОГЛЕД НА ПОСТАВКУ „ХИСТОРИЈА ЗАБОРАВА“ У АРХЕОЛОШКОМ МУЗЕЈУ У ЗАГРЕБУ

Дуг пут до признања

Пише: Јасна Јованов

На Народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима 1865. прота Павле Николић поставио је питање женског права гласа у црквеним општинама. Његов предлог изазвао је чуђење, а потом громогласан смех, проткан упадицама Светозара Милетића. И одбачен је као неумесан. Две године касније, на Омладинској скупштини у Београду, руски изасланик Бочкаров предложио је прокламовање права жене на јавни рад, али је и то остало без резултата. Жене са ових простора чекале су безмало још један век, да би добиле право гласа тек кад су Другарице изједначене с Друговима, иако су много ређе добијале значајне функције, задржавајући по правилу „привилегију“ бриге о деци и домаћинству и бивајући слабије плаћене од Другова.

Ове чињенице су разлог више за разматрање изложбе *Историја заборава* коју су, као заједнички пројекат, приредила четири загребачка музеја (Музеј за уметност и обрт, Археолошки, Етнографски и Хрватски школски музеј), а посвећена је пиониркама музејске струке – кустоскињама, сликаркама, стручњацима за текстил, песникињама и дизајнеркама које су се, упркос предрасудама, уздигле као предводнице развоја у својим областима. Уместо имена протагонисткиња изложбе *Историја*

материјала, рестаурације, научне обраде и музеолошког документовања, те комуникације с публиком путем музејских поставки, предавања и публикација – од стране Терезе Паулић, Зоре Јироушек и Јеле Новак, као и што се то догодило у случају песникиње Доре Пфанове. У прилог вредновању њиховог рада није ишла ни чињеница да су се школовале на најпрестижнијим факултетима у Бечу, Прагу, Минхену или Паризу, те на Филозофском факултету у Загребу.

Рад образованих жена, а у великој мери оних које су утицале на развој институција,

посебно сложен као што је музејски посао, утицао је на артикулацију „женског питања“, правног и породичног статуса грађанки и на развој феминистичког женског покрета и умрежавање на југословенском простору.

Њихов професионални допринос и сам живот показали су да је неке процесе немогуће зауставити – о чему симболично сведочи случај Зденке Мунк, историчарке уметности, ликов-

не критичарке, научнице и, након Другог светског рата дугогодишње директорке Музеја за уметност и обрт у Загребу. Пред сам рат је у Загребу завршила студије историје уметности и културе с класичном археологијом, а истовремено се усавршавала на студијским путовањима у низу земаља, да би потом годину дана провела студирајући музеологију и историју уметности у Паризу и тамо радила на сређивању музејских збирки експоната с југословенских простора.

Од првих дана у Музеју бавила се сређивањем и каталогизацијом различитих музејских збирки, чак је започела рад на никад завршеној докторској дисертацији и, од првих дана рата, била ангажована у антифашистичком женском покрету. Од 1954. до 1979. била је на челу Музеја, пресудно га обликујући на свим нивоима, од музеолошке и кадровске организације до уређења музејске зграде и стварања концепта јавног наступа. Темељи рада које је поставила очигледни су и у садашњем раду Музеја као и у поставци изложбе *Историја заборава*, више од пола века касније. Њен ангажман се може тумачити и као својеврсна женска победа на професионалном плану, али, да ипак није све ишло тако глатко, опомине и духовит осврт једне од најеминентнијих протагонисткиња ове изложбе Јелице Беловић Бернаджиковске: „Сад је та моја библиотека – материјал за кобасичара. Књиге су све великих листова, добре за омаћање кобасица“... ■

Фото: Сандро Лендлер / Новости

Део изложбе посвећен Јелици Беловић Бернаджиковски

ја заборава (Зденка Мунк, Јелица Беловић Бернаджиковска, Јела Новак, Зденка Сертић, Дора Пфанова, Зора Јироушек, Роксана Зурунић Чувај) могла би да стоје – као што симболично сведочи један од експоната на изложби, књига *Везилачка уметност у Хрватској и Србији* – и имена, додуше малобројних али по судбини сличних, предводница музејског, уметничког и интелектуалног живота између два светска рата у Србији, као што су Зора Симић Миловановић, Мара Харисијајес, Аница Савић Ребац или Мара Богдановић Росандић.

Поставку изложбе чине документи, фотографије, издања, лични предмети, као и експонати из етнографских и збирки ликовне уметности који треба да прикажу активности, институционални и друштвени статус образованог круга хрватских жена. Делом, ови артефакти илуструју сам рад – посвећеност Јелице Беловић Бернаджиковске прикупљању етнолошке грађе на територији Хрватске, Босне и Херцеговине и Војводине као и њен књижевни рад, попут издања за младе *Меандри или Аутобиографија* – у којој није реч само о приказивању личног живота већ и о противречности између прокламованих начела и стварног друштвеног положаја жена. Ова ауторка је посебно занимљива и за Нови Сад, јер је последње две деценије живота и рада провела у њему.

На сличан начин, приказан је и рад на прикупљању и класификацији етнографског